

ՎԱԼԵՆՏԻՆԱ ԿԱԼՅՈՒԱՐԻ

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ՍՐԲՈՅՆ ԹԵԿՂԻ ԵՒ ՎԿԱՅԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ Ս. ԹԱՂԵՆՍԻ ԵՒ ՍԱՆԴԻՍՈՅ ԿՈՒՍԻՆ. ՀԱՄԵՄԱՏՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ԲՆԱԳՐԱԿԱՆ ՆԿԱՏՈՂՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

1970 թուականին Հանդէս Ամսօրեայ-ին մէջ լոյս տեսաւ Ներսէս Ակի-
նեանին յետ մահու հրատարակած յօդուած մը¹: Այս յօդուածին մէջ Ակինեանը
Պատմութեան սրբոյն Թեկղի եւ Վկայաբանութեան Ս. Թաղէնսի եւ Սանդիս-
տոյ կուսին քանի մը հատուածներ երկու սինականերու մէջ հրատարակեց,
իրարու մօտեցնելով այն հատուածները, որոնք իր կարծիքով նմանութիւններ
ունէին, այդպիսով անուղղակի կերպով նշելով, որ այդ երկու երկերուն միջեւ
կապ մը կայ: Յօդուածը որեւէ մեկնաբանութիւն չի պարունակեր, հաւանաբար
իր յետ մահու հրատարակութեան պատճառով: Հետեւաբար, կ'արժէր այս հար-
ցը նորէն ուսումնասիրել՝ նոր համեմատութիւն մը ընելով երկու երկերուն
միջեւ: Հետեւեալ տողերուն մէջ պիտի ներկայացնենք մեր ուսումնասիրութեան
արդիւնքները: Նախ և առաջ կարեւոր է քանի մը տեղեկութիւններ յիշեցնել
իւրաքանչիւր երկի մասին:

1. Պատմութեան սրբոյն Թեկղի յունարէն բնագիրը

Պատմութիւն սրբոյն Թեկղի կուսի աշակերտի սուրբ առաքելոյն Պաւ-
ղոսի 2-րդ դարու գրուած անկանոն Պօղոսի Գործք-ի մաս կը կազմէ: Պօղոսի
Գործք-ի ամբողջական բնագիրը չունինք. ունինք միայն քանի մը համառօտ
բաժիններ կամ հատուածներ, որոնք անկախ տարածում ունեցած են ձե-
ռագիրներուն մէջ: Մասնաւորապէս անոնցմէ են՝ Պատմութիւն սրբոյն Թեկղի,
անկանոն Թուրք Կորնթացոյն առ սուրբ առաքելուն Պօղոսի հետ եւ Պօղո-
սի վկայաբանութիւնը², երեքն ալ հայերէն թարգմանուած են³:

¹ Ն. Ակինեան, «Մատենագրական հետազոտութիւններ. Վկայաբանութիւն Ս. Թաղէնսի եւ Սանդիստոյ կուսին եւ Կանոն Թաղի».- Հանդէս Ամսօրեայ, 84 (1970), 1-34. տե՛ս նաեւ Հանդէս Ամսօրեայ, 83 (1969), 399-426:

² M. Testuz, «Papyrus Bodmer X. La Correspondance apocryphe des Corinthiens et de l'apôtre Paul», M. Testuz, Papyrus Bodmer X-XII, Genève, 1959, 30-45; M. Bonnet – R. A. Lipsius, Acta Apostolorum Apocrypha, 1, Leipzig, 1891 (Darmstadt, 1959), 235-272 եւ 104-117. L. Vouaux, Les Actes de Paul et ses lettres apocryphes, Paris, 1913, 146-228 եւ 278-314:

³ Իմ պատրաստած հայերէնի նոր քննական հրատարակութիւնս լոյս պիտի տեսնէ Corpus Christianorum. Series Apocryphorum (CSCA) շարքին մէջ. սպասելով տե՛ս Ղ. Ալիշան, Վարք եւ վկայաբանութիւնք սրբոց հատընտիր քաղեալք ի ճառընտրաց, 1, Վենետիկ, 1874,

Պատմութիւն սրբոյն Թեկղի կը պատմէ Պօղոսի եւ Թեկղի միջեւ հանդիպումը Իկոնիոն քաղաքը, Փոքր Ասիոյ մէջ: Թեկղը, որ Թամիրիս անունով երիտասարդի մը նշանուած էր, քրիստոնեայ կը դառնայ եւ իր կեանքը բոլորովին կը փոխէ: Աղջիկը կ'որոշէ չամուսնանալ եւ կոյս մնալ, քանի որ Պօղոսը քարոզած էր. «Երանի՜ ոչք պահեն զմարմինս իւրեանց սրբութեամբ, զի նոքա կոչեցին տաճար Աստուծոյ» (ԹՊ § 5): Այս որոշումը պատճառ կը դառնայ, որ Թամիրիս եւ ամբողջ քաղաքը զայրանան Թեկղի դէմ. ըստ Իկոնիոն քաղաքի օրէնքներուն, եւ առհասարակ, ըստ տիրող մտայնութեան, երիտասարդ աղջկան մը ճակատագիրն էր ամուսնանալ եւ տոհմային յաջորդութիւն ապահովել: Իր որոշումին պատճառով՝ Թեկղը մահուան կը դատապարտուի, բայց Աստուծոյ հրաշագործ օգնութեամբ կը փրկուի: Պօղոսի հետ Անտիոք քաղաքը կ'երթայ, ուր երկրորդ փորձութիւն մը կը սպասէ իրեն: Հազիւ քաղաք մտած՝ Աղեքսանդր անունով ուժեղ երիտասարդ մը իր վրայ կը յարձակի: Բայց Թեկղը աւելի ուժեղ էր եւ կը յաղթէ Աղեքսանդրի: Աղեքսանդրը Անտիոք քաղաքին կարեւոր անձնաւորութիւն մը ըլլալով՝ Թեկղը երկրորդ անգամ մահուան կը դատապարտուի, բայց երկրորդ անգամ եւս Աստուած զինք կը փրկէ: Գրուածքին վերջաւորութեան, Թեկղը արդէն նոր դեր մը կը ստանայ. ինքն ալ, Պօղոսի պէս, առաքեալ դարձած է եւ քարոզութիւն կը կատարէ Պօղոսին կամքով: Ի հարկէ առաքեալը իր աշակերտուհին այս բառերով կը յորդորէ. «Երթ եւ ուսուցի՛ր անդ զպատուիրանս եւ զբանս Աստուծոյ» (ԹՊ § 41)⁴: Իբր առաքելուհի Թեկղը կ'երթայ Սելեւկիա քաղաք քարոզութիւն կատարելու համար. «Եւ անդ բազում մարդիկ լուսաւորեաց բանին Աստուծոյ» (ԹՊ § 43): Երկու խօսքով ահաւասիկ ամփոփուած՝ Պատմութիւն սրբոյն Թեկղի: Հայերէնը

513-531. **P. Vitter**, «Der apokryphe dritte Korintherbrief», *Tübinger Universitätsschriften* (1893-1894), 41-52. **Ք. Զաւթեան**, *Անկանոն գիրք առաքելականք* (Թանգարան հայկական հին եւ նոր դպրութեանց, 3), Վենետիկ, 1904, 57-61; տե՛ս նաեւ **V. Calzolari**, «Il rapporto della versione armena del Martirio di Paolo con l'originale greco: nuovi contributi sulla base di undici testimoni inediti», **V. Calzolari** – **A. Sirinian** – **B. L. Zekyan** (eds), *Bnagirk' yišatakac' / Documenta memoriae. Dall'Italia e dall'Armenia studi in onore di Gabriella Uluhogian*, Bologna, 2004, 23-43. **V. Calzolari**, «La transmission des textes apocryphes chrétiens ou de l'«excès joyeux de la variance»: variantes, transformations et problèmes d'édition (L'exemple du Martyre de Paul arménien)», **A. Frey** – **R. Gounelle** (eds), *Poussières de christianisme et de judaïsme antiques. Etudes réunies en l'honneur de Jean-Daniel Kaestli et Eric Junod* (Publications de l'Institut romand des sciences bibliques, 5), Lausanne, 2007, 129-160:

⁴ Cf. յունարէնէն թարգմանուած՝ Հրաշք սքանչելեաց որ եղեն զկնի վկայական հանդիսից սրբոյ առաքելուհոյն Թեկղի յաշխարհին Սուրացոց I,2. «... որպէս եւ ընկալեալ էր զհրաման առաքելութեան...» (cf. τὴν ἀποστολὴν ἐμπιστευθεῖσα). հայերէնի հրատարակութիւնը լոյս պիտի տեսնէ վերոյիշեալ CSCA շարքին հատորին մէջ (տե՛ս վերը). տե՛ս նաեւ **V. Calzolari**, «Un nouveau texte arménien sur Thècle : les *Prodiges de Thècle* (Présentation et analyse linguistique)», *Revue des Études Arméniennes* 26 (1996-1997), 249-271:

ասորերէն հնագոյն թարգմանութենէ թարգմանուած է, որ իր կարգին յունարէն բնագրին մը թարգմանութիւնն է: Այս հայերէն թարգմանութիւնը կը գտնուի աւելի քան 20 հին ճառընտիրներու մէջ, մեծ մասամբ Երեւանի Մատենադարանին մէջ: Անոր լայն տարածումը իր կարեւորութեան ապացոյցն է:

2. Վկայաբանութիւն Ս. Թադէոսի եւ Սանդիստոյ կուսին

Վկայաբանութիւն Ս. Թադէոսի եւ Սանդիստոյ կուսին⁵ կը պատմէ Թադէոսի քարոզութիւնը Հայաստանի մէջ: Երկի սկիզբը բացայայտ կերպով կը հաստատէ, որ Հայաստանը Թադէոսի վիճակն է.

§ 2 «Եւ վիճակեաց զամենայն Հայաստան ազգս. զի նա էր քարոզ բանին կենաց, եւ յառաջընծայ ի հանդէս մարտիրոսական պսակին. ... զի առաքեցաւ յամենափրկէն մերմէ Յիսուսէ Քրիստոսէ, յետ համբառնալոյ Տեառն յերկինս ... Իսկ այս սուրբ առաքեալս էր լցեալ լուսեղէն խորհրդով, վիճակեալ Հայաստան ազգիս» (էջ 11.1-4, 6-9, 16-19)⁶:

Շարունակութեան մէջ կը պատմուի Թադէոսի քարոզութիւնը ոչ Հայաստան, այլ նախ եւ առաջ Եդեսիա (Ուռհա), Աբգար թագաւորին մօտ (ԹՎ § 3): Այս մասը ասորերէնէ թարգմանուած հայերէն Աբգարու Թուղթ-ի (BHO 9) ամփոփում մըն է: Այնուհետեւ առաքեալը կ'աճապարէ հասնելու առաքելութեան իր բուն վիճակը, այսինքն՝ Հայաստան.

§ 4 «Եւ ինքն սուրբ առաքեալն առնոյր զաշակերտսն եւ փութով հասանէր յաշխարհն Հայոց, առ թագաւորք Սանատրուկ, ի գաւառին Արտագ, ի քաղաքագեղն Շաւարշան...» (էջ 13, 4-9):

Թադէոսի հոգատարութիւնը առաքելութեան իր վիճակին հանդէպ յաճախակի յիշուած է տեքստին մէջ.

§ 25 (cf. § 29) «Տէր Յիսուս Քրիստոս, մի՛ թողուր ի ձեռանէ զսակաւ ժողովուրդս քո, որ փարին զինեւ, եւ պահեա սուրբ աջով քո» (էջ 49, 9-12):

§ 13 «Տէր իմ եւ Աստուած իմ, ողորմեա՛ ինձ. եւ մի՛ թողուր զսոսա որք հաւատացին ի սուրբ անունդ քո, եւ յետ մահուն իմոյ պահեա՛ զնոսա աջով քով. եւ մի թողուր զվիճակս քո զայս, զոր շնորհեցեր ինձ տէր իմ. [...] եւ վիճակեա՛ զսոսա վերստին վիճական ի լոյս աստուածութեանդ քո. եւ արա զսո-

⁵ «Վկայաբանութիւն Թադէոսի առաքելոյն Բարդուղէան եւ զալստեան ի Հայս եւ կատարմանն որ ի Քրիստոսի», Սոփերք Հայկականք, 8, Վենետիկ, 1853, 9-58. տե՛ս նաեւ V. Calzolari, «Le Martyre de Thaddée», P. Geoltrain – J.-D. Kaestli (eds), *Ecrits apocryphes chrétiens* (Bibliothèque de la Pléiade), Paris, 2005, 669-696; V. Calzolari, *Les apôtres Thaddée et Barthélemy. Aux origines du christianisme arménien* (Apocryphes, 13), Turnhout, 2011, 51-88. V. Calzolari, «“Je ferai d'eux mon propre peuple”: les Arméniens en tant que peuple élu selon la littérature apocryphe chrétienne en langue arménienne», *Revue d'Histoire et de Philosophie Religieuses* 90 (2010), 179-197:

⁶ Հոս եւ այլուր տեխաղ կը մէջբերեմ Ալիշանի հրատարակութեան համեմատ (տե՛ս վերը):

սա ժողովուրդը յաւիտենական, եւ երկնաւոր գաւթին ծնունդք. զի միաբան փառաւորեսցեն զսուրբ աստուածութիւն անուշահոտ վարուք իւրեանց» (էջ 30, 12-18; 26-31,7):

Թադէոսի աղօթքները ի զուր չեն. Տէրը ոչ միայն կը խօստանայ, որ Հայաստանը պիտի չձգէ, այլեւ կ'ապահովեցնէ, որ հայերը իր սեփական ժողովուրդը պիտի դառնան, այսինքն՝ ընտրուած ժողովուրդ մը.

§ 13 «Լուայ աղաշանաց քոց, ոչ թողից զհաւատացեալս ի ձեռաց իմոց մինչեւ ի վախճան աշխարհի, եւ ոչ զվիճակ բաժնի քո. այլ փութով կատարեցից զկամս քո, եւ դրոշմեցից զդոսա ի գունդ աստուածութեան իմոյ, եւ արարից զդոսա ի գունդ լուսոյ աստուածութեան իմոյ. եւ արարից զդոսա ինձ ժողովուրդ սեփական, եւ տաց զաւետիս իմ ի միտս նոցա, եւ արարից փախստական զշար գազանն ի դոցանէ, եւ պարսպեցից զդոսա յուսով աստուածութեան իմոյ: Հայեցայց ի դոսա ե ողորմեցայց դոցա. եւ դու խնդա եւ ուրախ լեր» (էջ 31, 8-23):

Կարեւոր է նկատել, որ ըստ մեր մեկնաբանութեան, Թադէոսի Վկայաբանութեան հեղինակը իր երկով կ'ուզէ շեշտել Հայ եկեղեցւոյ առաքելական ծագման աւանդութիւնը, ինչպէս ուրիշներ ալ արդարօրէն դիտել տուած են ժամանակին⁷: Սոյն երկը նպատակ ունի նաեւ ցոյց տալ, որ առաքելալին աւետարանման շնորհիւ՝ հայերը նոր վիճակ մը ստացան եւ բոլորովին մաս կը կազմեն նախախնամական ծրագրին: Ծանօթ է, որ այդ նոյն գաղափարը կը գտնուի հին հայկական պատմագրութեան մէջ ալ⁸. այս յատուկ նմանութիւնը հաստատելէ ետք, կրնանք ենթադրել, որ Թադէոսի Վկայաբանութիւնն ալ ուղղակի հայերէն գրուած երկ մըն է⁹, եւ ոչ պարզ թարգմանութիւն մը¹⁰: Պէտք չէ մոռնալ, որ հայերուն համար այս երկը անկանոն երկ մը չէ, այլ պատմագրական երկ մը, ուր հայոց պատմութեան քանի մը կարեւոր դէպքեր արձանագրուած են¹¹:

⁷ **M. van Esbroeck**, «Le roi Sanatrouk et l'apôtre Thaddée», *Revue des Études Arméniennes*, 9 (1972), 241-283; **M. van Esbroeck**, «L'apôtre Thaddée et le roi Sanatruk», dans **M. Nordio – B. L. Zekiyan** (eds), *Atti del II Simposio Internazionale "Armenia-Assiria". Istituzioni e poteri all'epoca Il-Khanide* (Venezia, 30 maggio - 2 giugno 1984), Venice, s. d. [1988], 83-106:

⁸ **J.-P. Mahé**, «Entre Moïse et Mahomet: réflexions sur l'historiographie arménienne», *Revue des Etudes Arméniennes*, 23 (1992), 121-153. **V. Calzolari**, «La citation du Ps 78 [77], 5-8 dans l'épilogue de l'Histoire de l'Arménie d'Agathange», *Revue des Etudes Arméniennes*, 29 (2003-2004), 9-27:

⁹ **V. Calzolari**, *Les apôtres Thaddée et Barthélemy*, Վերը, ծանօթագրութիւն 5, 43-44:

¹⁰ Թադէոսի վկայաբանութեան բնագրին ծագումը *vexata quaestio*, այսինքն՝ բարդ խնդիր մըն է. այս մասին տե՛ս **Ն. Ակիմեան**, «Մատենագրական հետեզօտութիւններ. Վկայաբանութիւն Ս. Թադէոսի եւ Սանդիտոյ կուսին եւ Կանոն Թադէի». - *Հանդէս Ամսօրեայ*, 83 (1969), 399-426 (տարբեր ենթագրութիւններու համադրութիւն):

¹¹ Տե՛ս օրինակ Փաստոսի Բուզանդացոյ Պատմութիւն Հայոց I, 1:

3. Պատմութեան սրբոյն Թեկղի եւ վկայաբանութեան Ս. Թադէոսի եւ Սանդիստոյ կուսին համատեսութիւնը ըստ Ներսէս Ակինեանի

Ստորեւ վերատպուած է Պատմութեան սրբոյն Թեկղի եւ վկայաբանութեան Ս. Թադէոսի եւ Սանդիստոյ կուսին միջեւ Ներսէս Ակինեանի ստեղծած համատեսութիւնը: Ինչպէս արդէն նշեցինք, որեւէ մեկնաբանութիւն չ'ընկերանար իրեն:

Պատմութիւն սրբոյն Թեկղի (= ՊԹ) ¹²	Թադէոսի վկայաբանութիւն (= ԹՎ)
1. Իբրեւ երեւալ երթայր Պաւղոս յԻկոնիոն քաղաք ... 5. Եւ իբրեւ եմուտ Պաւղոս ի տուն Ռնեսիփորայ՝ ...: Մատեալ Պաւղոս եւ սկսաւ խաւսել զբանն Աստուծոյ ... 7. Եւ մինչ Պաւղոս զայս ամենայն զմեծամեծս Աստուծոյ խաւսէր ի մէջ առ տնին Ռնեսիփորայ, Թեկղ անուն կոչս մի դուստր Թեկղեայ՝ զոր խաւսեալ էր առն ումեմն, որում անուն էր Թեմերոս, եկեալ նստէր առ պատուհանի միոջ, որ մերձ էր ի տանիս նոցա, եւ լսէր զբանսն Պաւղոսի, զոր խաւսէր վասն սրբութեան. եւ ամենեւին ոչ մեկնէր ի պատուհանէ անտի. զտիւ եւ զգիշեր լսէր զաղաւթսն Պաւղոսի եւ զարմանայր ընդ հաւատս նորա. 8. ... ես ընդ այս զարմացեալ եմ, թէ զիւրոյ կոչսք իմաստունք այնպէս վաղ-վաղակի զհետ երթան չարաչար եւ պատիր բանից: ... 9. Եւ Թեկղ եւս պատեցաւ զնովաւ իբրեւ զազբն զոստայնիւ եւ ըմբռնեցաւ ի նոր իմն ցանկութեան ...: 18. Եւ Թեկղ ի նմին գիշերի... չոգաւ նստաւ առ ոտսն Պաւղոսի եւ լսէր ի նմանէ զմեծամեծս Աստուծոյ: Եւ Պաւղոս ոչինչ էր տրտում, այլ համարձակ յայտնի զամենեսեան որ էին առ նմա՝ ուրախ առնէր պատուիրանսն Աստուծոյ. եւ Թեկղ մեծաւ ուրախութեամբ	4. Եւ ինքն սուրբ առաքեալն... հասանէր յաշխարհն Հայոց առ թագաւորն Սանատրուկ... յապարանս արքունի... Եւ քարոզէր անդ զբանն կենաց: ... եկեալք բազումք յարքունական դրանէն առ սուրբ առաքեալն, լսէին ի նմանէ զքաղցրաբարբառ քարոզութիւն աւետարանին ...: Եւ տեսեալ զամենայն սքանչելիս բազումք հաւատացին ի Քրիստոս (էջ 13): 5. Յայնժամ եկեալ դուստր թագաւորին, որում անուն էր Սանդիստ, որ էր ի տիոց աղայ, գեղեցիկ տեսեամբ եւ վաճելու էրեսօք, որ ոչ գտանէր համեմատ նմա ի վերայ երկրի: Եւ հասեալ ի գիշերի առ սուրբ առաքեալն՝ լսէր ի նմանէ զբանն քարոզութեան, ... եւ անկանէր առաջի սուրբ ոտից նորա, եւ արտասուօք համբուրէր, եւ ուսանէր ի նմանէ զբազում աւուրս. եւ ոչ թողոյր զնա զտիւ եւ զգիշեր, եւ այնպէս միացեալ բեւեռէր ի սէրն Քրիստոսի Աստուծոյ մերոյ (էջ 14): Եւ տեսեալ... առաքելոյն զքերմեռանդն գութ սիրոյ նորա առ Քրիստոս, առեալ մկրտէր զնա յանուն Հօր եւ Որդոյ եւ Հոգւոյն սրբոյ: Եւ եղեւ նշան լուսեղէն յերկնից ի վերայ սրբոյ կուսին, եւ ի մէջ լուսոյն ձայն երկնաւոր զուարթնոցն (էջ 14): 7. ... Եւ եկեալ առ սուրբն Սան-

¹² Տե՛ս վերը, ծանօթագրութիւն 3:

համբուրեր գկապանս եւ զշղթայսն զոտիցն եւ զձեռացն Պաւղոսի: 34. ... իբրեւ ետես Թեկղ թէ բազում գազանս արձակեն նմա, տարածեաց զձեռս իւր եւ կայր յաղաւթս. եւ իբրեւ կատարեաց զաղաւթսն՝ դարձաւ յետս եւ ետես գուր մի լի ջրով եւ ասէ. Ահա այսուհետեւ ժամանակ է մկրտելոյ: Ամբարձ զձեռս իւր եւ ասէ. Յանուն Յիսուսի Քրիստոսի, ահա այսար զյետին արն մկրտիմ ... եւ դատաւորն եւս իբրեւ ետես զնա՝ ելաց եթէ զայդպիսի գեղ վայելուչ ուտիցեն գազանքն որ են ի ջուրն. եւ Թեկղ դիմեաց վաղվաղակի եւ էջ ի ջուրն, եւ գազանքն որ էին անդ, իբրեւ տեսին զփայլական հրոյն՝ սատակեցան եւ կային ի վերայ ջուրցն եւ գային շուրջ զնովաւ, եւ ի վերայ նորա եղեւ հավանի ամպ փայլատականց, այնպէս զի ոչ երեւելով երեւէր Թեկղ թէ մերկ իցէ:	դուխտ համբուրեաց գկապանս նորա եւ ասէ ցնա. Երանի է քեզ դուստր երկնաւոր թագաւորին. եւ զօրացուցեալ զնոսա բանիւք սուրբ աւետարանին ի սէրն Քրիստոսի, նշանեաց լուռ կալ եւ աղօթել: Եւ ինքն տարածեալ զձեռս իւր յերկինս ասէ. Գոհանամ զքէն Տէր իմ... հայեաց այժմ յերկնից... յաղախին քո Սանդուխտ, որ ետ զտղայութիւն իւր քեզ. արդ պահես զսա տէր իմ, եւ զօրացո՞ ի պատերազմիս (էջ 17-18):
23. Եկն ընդ նմա Թեկղ ի տուն պատանւոյն եւ եմուտ եկաց առ Պաւղոսի, եւ եգիտ զնա զի կայր ի ծունր, աղաչէր եւ ասէր. 24. Հայր մեր որ յերկինսդ ես, խնդրեմ ի քէն զի մի մերձեսցի հուրն ի Թեկղ, այլ շիջո զնա ի նմանէ, զի քո է: Եւ Թեկղ կայր յետոյ նորա, եբաց զբերան իւր եւ ասէ. Հայր՝ որ արարեր զերկինս եւ զերկիր, դու ես հայր Սրբոյն, գոհանամ զքէն վասն որոյ արարեր ընդ իս, եւ կեցուցեր զիս զի տեսից զՊաւղոս:	12. Եւ տեսեալ զսուրբ առաքեալն զի աղօթէր եւ լոյս մեծ ի վերայ նորա, զահի հարեալ սուրբն Սանդուխտ՝ արկանէր ի վերայ երեսաց իւրոց արտասուօք եւ համբուրէր զգարշապարս առնն Աստուծոյ եւ ասէր. Տէր իմ եւ Հայր, որ գտեր զիս զմոլորեալս, եւ ծանուցեր ինձ զերկնաւոր զՏէրն իմ զՅիսուս Քրիստոս զմիածին որդին, այժմ աղօթեա վասն իմ եւ օրհնեա զիս, զի եւ ես փութացեալ հասից ընկերաց իմոց, եւ եղէց արժանի տեսանել զՏէրն զՔրիստոս քեւ հանդերձ:
Յարեալ Պաւղոս եւ ետես զնա. պատասխանի ետ եւ ասէ. Աստուած սրտագէտ, Հայր Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի, գոհանամ զքէն, զի վասն որոյ խնդրեցի՝ հաներ ի հրոյն, եւ ետուր ինձ	Եւ տեսեալ սուրբ առաքելոյն զարտասուս սրբոյ կուսին Սանդխտոյ, եւ զջերմեռանդն գուր սիրոյ նորա առ Քրիստոս, եւ ասէր. Երանի է քեզ դուստր երկնաւոր թագաւորին, համբերեա աստ ժա-

տեսանել զնա, եւ սոցա որ ընդ իս են. միայն ի քո ձեռս է փրկել յամենայն վշտաց որ փառաւորեն զանուն քո յաւիտեան: 25. եւ Պաւղոս ցնծայր եւ ուրախ էր հանդերձ ամենեքումք որ ընդ նմայն էին: եւ եբեր նոցա պատանեակն հինգ նկանակ հաց եւ խաւարտ եւ աղ եւ ջուր, եւ ուրախ լինէին ի սուրբ գործսն Քրիստոսի: եւ ասէ Թեկղ ցՊաւղոս. Փոքրեցից զհերս իմ եւ եկից զկնի քո ուր եւ դու երթիցես: Ասէ ցնա Պաւղոս. Պատերազմ սաստիկ է, եւ դու կին գեղեցիկ ես, գուցէ այլ փորձութիւն գայցէ ի վերայ քո շար եւս քան զառաջինն, եւ ոչ կարիցես համբերել: Ասէ Թեկղ ցՊաւղոս. Միայն զգրոշմն Քրիստոսի տուր ինձ, եւ փորձութիւն առ իս ոչ մերձենայ: Ասէ Պաւղոս ցԹեկղ. Երկայնամիտ լեր եւ առցես զոր ինչ խնդրեսդ:	մանակ, եւ այժմ տեսանես զլոյսն ամենայն¹³ արարածոց: Քաջալերէր եւ զայլ հաւատացեալսն սուրբ բանիւ աւետարանին եւ ասէր. Պինդ կացէք, զի այժմ առնուք զլուսեղէն պսակն: եւ կատարեալ զխօսսն մատուցին առաջի հաց. եւ առեալ զհացն օրհնաց եւ ետ սրբոյն Սանդիստոյ եւ ընկերացն. Ճաշակեաց սակաւիկ մի եւ ինքն. եւ իբրեւ յարեան՝ օրհնեցին եւ զոհացան զսուրբ Երրորդութենէն (էջ 27-28): 13. ... պահեա եւ զտղայս զայս Սանդիստ, զի է սուրբ կուսութեամբ. եւ տուր համբերութիւն սմա պատերազմել զհանդէս մարտիրոսական ընթացիցն, եւ առնուլ զպսակն լուսոյ ի գլուխ իւր (էջ 29):
17. ... Իբրեւ զայս բանս լուաւ դատաւորն, հրաման ետ զի նովին կապանաւք երթիցէ ի բանտն, մինչեւ եղիցի տեղի լսել նմա բարութք: ... 28. Իբրեւ մտին գազանքն ի թէատրոնն, եկին զԹեկղ տանել ի տանէն Տրիփոնեայ, տարան ի թէատրոնն եւ մերկացուցին զնա, արկին առիգած կտաւի եւ կացուցին զնա մերկ: եւ արձակեցին նմա մատակ առիւծ մի մեծ. ... եկն մատակ առիւծն եւ սկասաւ լեզուլ զԹեկղ. 35. ... եւ բոց հրատին եւ այրեաց զկապանսն որով կապեալ էին զոտսն Թեկղի:	28. Յայնժամ սրտմտեալ թագաւորն ասէ. Ոչ է պարտ առնալ այսմիկ կեալ. եւ տարեալ զսուրբն Թադէոս կապանօք արգելին ի դղեակ պարսպին (բերդին), ուր էին մարդակեր գազանքն: Իբրեւ արձակեցին երկու առեւծք, եւ եկեալ անկանէին առ ոտսն եւ լեզուին զհողաթափսն ոտից սրբոյն, եւ ոռնային քծնելով: եւ սրբոյն աղօթեալ լուծան կապանք իւր (էջ 51-52):
21. ... եւ տայր վճիռ զի այրեսցի հրով ի մէջ թէատրոնին: 22. ... Ժողովէին զփայտն եւ բուռն հարկանէին զնմանէ երիտասարդքն՝ զի ելցէ կացցէ ի վերայ հրոյն բորբոքելոյ. եւ Թեկղ առ ժամայն	28. Իսկ անօրէն թագաւորն առաւել գրգռեալ ի շարէն հրամայեաց լուցանել հնոց հրոյ եւ բորբոքեցին յոյժ, եւ արկին զսուրբ առաքեալն կապանօք ի ներքս: եւ նա աղօթեալ ասէր. Տէր Յիսուս Քրիս-

¹³ Ակիմեան չիք ամենայն:

ելանէր կայր ի վերայ հրոյն եւ զձեռս իւր տարածէր ի նմանութիւն խաչափայտին: Եւ իբրեւ ելանէր դիզանէր բոց հրոյն բորբոքելոյ, եւ մազ մի ի հերաց նորա ոչ խանձէր, զի գթացաւ հոգին Աստուծոյ եւ ձայն գոչման ելանէր յերկրէ, եւ ամպ ցաւղագին հովանի լինէր ի վերայ նորա, եւ կարկուտ եւ անձրեւ սաստիկ յերկիր հեղոյր. եւ բազումք ի մարդկանէն որ նստէին եւ հայէին՝ սատակէին եւ հուրն շիջաւ եւ Թեկղ ապրեցաւ:	տոս հաս ինձ յօգնականութիւն. եւ ել յանկարծակի հողմ ուժգին ամպախառն ցօղով, եւ առ զհնոցն հրախառն եւ արկ զանօրէն բարբարոսօքն: Եւ ահ երկնաւոր ձայնիցն կորոյս զամենեսեան: Իսկ Թագաւորն փախստական անկաւ յապարանս իւր, եւ չար հիւանդութեամբ վարանեալ կայր ի տարակուսի (էջ 52):
--	---

4. Մեկնաբանութիւն

4.1. Թեկղի եւ Սանդուխտի հանդիպումը Պօղոսի եւ Թադէոսի հետ

Ակինեանը նախ եւ առաջ մօտեցուց Պօղոսի Իկոնիոն քաղաք գալուստի եւ Թադէոսի Շաւարշան գալուստի դիպումները (ԹՊ § 1 եւ § 5; ՇՖ. ԹՎ § 4): Այս երկու հատուածներուն միջեւ էական կապ գոյութիւն չունի սակայն: Այս դրուագներէն ետք Ակինեանը մօտեցուց երկու ուրիշ դրուագներ, ուր առաջին անգամ ըլլալով նշուած են առաքեալներուն աշակերտութիւնները՝ Թեկղ եւ Սանդուխտ. տե՛ս օրինակ կարճառօտութեամբ՝ «Թեկղ եկեալ նստէր առ պատուհանի միոջ որ մերձ էր ի տանիս նոցա, եւ լսէր զբանսն Պաւղոսի զոր խաւէր վասն սրբութեան» (ԹՊ § 7-9), ՇՖ. «(Սանդուխտ) եկեալ ... հասեալ ի գիշերի առ սուրբ առաքեալն՝ լսէր ի նմանէ զբանն քարոզութեան» (ԹՎ § 5): Թադէոսի Վկայաբանութեան մէջ կը կարդանք, որ Սանդուխտը «զտիւ եւ զգիշեր» կը մնայ առաքելոյ մօտ, ինչպէս Թեկղը «զտիւ եւ զգիշեր» պատուհանին մօտ կը մնայ Պօղոսի քարոզութեան մտիկ ընելու համար: Այս կացութիւնը («զտիւ եւ զգիշեր» առաքելին մօտ մնալը) ընդհանուր տեղի (topos) մըն է, որ շատ յաճախ կը գտնուի անկանոն երկերուն մէջ (տե՛ս օրինակ՝ Գործք Անդրէի, ուր եղբայրները *νοκτῶς καὶ ἡμέρας* «զտիւ եւ զգիշեր» կը մնան Անդրէի մօտ, ՇՖ. Գործք Անդրէի VIII, 5, X, 5-6, XIII, 1-2, XXIII, 18. տե՛ս նաեւ Գործք Պօղոսի, IX, 16 եւ IX, 18): Կարելի է համեմատել նաեւ երկու դրուագներ, որոնք փոխադարձաբար Թադէոսի Վկայաբանութեան 5-րդ պարբերութեան եւ Պատմութեան Թեկղի 18-րդ պարբերութեան կը պատկանին. Պատմութեան Թեկղի 18-րդ պարբերութեան մէջ կը կարդանք, որ Թեկղը «...չոգաւ նստաւ առ ոտսն Պաւղոսի եւ ... մեծաւ ուրախութեամբ համբուրէր զկապանս եւ զշղթայսն զոտիցն եւ զձեռացն Պաւղոսի», ինչպէս Թադէոսի Վկայաբանութեան 5-րդ պարբերութեան մէջ գրուած է, որ Սանդուխտը «անկանէր առաջի սուրբ ոտից նորա, եւ արտասուօք համբուրէր»: Հե-

տաքրքրական է նկատել, որ նման կացություն կը գտնուի Թադէոսի Վկայաբանութեան 7-րդ պարբերութեան մէջ ալ, բայց ընդհակառակը. ի հարկէ Թադէոսն է, որ Սանդուխտի շղթաները կը համբուրէ. «...եւ եկեալ առ սուրբն Սանդուխտ համբուրեաց զկապանս նորա...»: Նկատենք նաեւ, որ Թադէոսի Վկայաբանութեան 12-րդ պարբերութեան մէջ, «սուրբն Սանդուխտ արկանէր ի վերայ երեսաց իւրոց արտասուօք եւ համբուրէր զգարշապարս առնն Աստուծոյ»:

4.2. Թեկղի եւ Սանդուխտի կրկին նահատակությունը

Երկու երկերուն մէջ հնարաւոր է մօտեցնել քանի մը ուրիշ հատուածներ կամ կացություններ, եւ ի միջի այլոց հետեւեալները. Թեկղի նման (ԹՊ § 22, ԸՖ. ԹՊ § 28), Սանդուխտն ալ (ԹՎ § 17, ԸՖ. ԹՎ § 23) երկու անգամ մահուան դատապարտուած է: Երկու գրուածքներուն մէջ ալ, առաքելոյ աշակերտուհին է, որ դատապարտուած է նախ եւ առաջ, մինչ ընդհանրապէս անկանոն առաքելական գրուածքներուն մէջ առաքեալն է, որ դատապարտուած է առաջինը¹⁴:

Երկու երկերուն մէջ՝ երկու սրբուհիները դատապարտուած են նախ կրակով մեռնիլ եւ երկուքն ալ փրկուած են հրաշքով, նոյնիսկ եթէ տարբեր ձեւով. Թեկղի նահատակութեան ընթացքին՝ «...ձայն գոչման ելանէր յերկրէ, եւ ամպ ցաղազփին հովանի լինէր ի վերայ նորա, եւ կարկուտ եւ անձրեւ սաստիկ յերկիր հեղոյր. եւ բազումք ի մարդկանէն որ նստէին եւ հայէին՝ սատակէին եւ հուրն շիջաւ եւ Թեկղ ապրեցաւ» (ԹՊ § 22), մինչ Սանդուխտի նահատակութեան ատեն՝ «եղեւ շարժում, եւ ծագեաց լոյս յերկնից, եւ եղեւ ձայն որ ասէր. “Քաջալերեաց դուստր իմ, զի ընդ քեզ եմ ի փրկել զքեզ”». հատուածը կը շարունակէ պատմելով՝ «Լուծան կապանք նորա (Սանդուխտի), եւ ի լուսոյ փայլատականցն կորեաւ դահճապետն, եւ բազումք ընդ նմա...» (ԹՎ § 17)¹⁵: Թեկղի Պատմութեան 35-րդ պարբերութեան մէջ ալ, Թեկղը շղթաներէն ազատուած է հրաշքով. «...եւ զայրանային զուարակքն առ ցաւս խորանացն. եւ ել բոց հրատին եւ այրեաց զկապանսն որով կապեալ էին զոտսն Թեկղի: Յարեաւ Թեկղ եւ եկաց առ կողմանէ զուարակացն, իբրեւ թէ բնաւ ամենեւին ցաւ ինչ ոչ իցէ եղեալ նմա, եւ ոչ կապանաւք կապեալ իցէ զնա»¹⁶:

Գալով առաքեալին, կրնանք նկատել, որ Թադէոսի Վկայաբանութեան մէջ Թադէոսն ալ երկու անգամ վկայաբանությունը կը կրէ. Թեկղի եւ Սանդուխտի նման, ինքն ալ հրով մեռնիլ դատապարտուած է նախ եւ առաջ: Իր նահատակութեան ընթացքին, ուժգին հող մը եւ ամպախառն ցօղ մը կ'արգելեն, որ կրակը Թադէոս այրէ եւ իր մահուան տեղը կը պատճառեն «անօրէն

¹⁴ Տե՛ս ստորև:

¹⁵ Այդ հատուածը նշուած չէ Ակիմեանին յօդուածին մէջ:

¹⁶ Տե՛ս նաեւ Պօղոսի Գործք IX, 19 եւ ԹՎ 28 (ստորև):

բարբարոսներուն մահը» (ԹՎ § 28). Նոյն 28-րդ պարբերութեան մէջ, Թադէոսը երկրորդ տանջանք մը պէտք է տանի. այս նահատակութեան նկարագրութիւնը ուրիշ նմանութիւններ ունի Թեկղի նահատակութեան պատմութեան հետ, ինչպէս պիտի տեսնենք հետեւեալ տողերուն մէջ:

4.3. Առիւծներուն դրուագը երկու երկին մէջ

Թեկղի Պատմութեան 28-րդ պարբերութիւնը կը պատմէ, որ Անտիոք քաղաքի թատրոնին մէջ «արձակեցին նմամատակ առիւծ մի մեծ. [...] եկն մատակ առիւծ եւ սկսաւ լեզու զԹեկղ»: Նոյն ձեւով Թադէոսի Վկայաբանութեան 28-րդ պարբերութեան մէջ, «Իբրեւ արձակեցին երկու առեւծք, և եկեալ անկանէին առ ոտսն և լեզուին զհողաթափսն ոտից սրբոյն, և ոռնային քծնելով»: Տեքստը կը շարունակէ պատմելով «եւ սրբոյն աղօթեալ լուծան կապանք իւր: Եւ նշանեալ ընդդէմ առիւծուցն գնացին յիրաքանչիւր տեղիս»: Նորէն կը գտնենք շղթաներուն հրաշքը, որ արդէն տեսանք Սանդուխտի եւ Թեկղի նահատակութեան վերաբերեալ:

4.4. Տրիփոնիա եւ Զարմանդուխտ

Երկու երկերը ուրիշ նմանութիւններ ունին, որ Ակինեանը չէ նկատած: Երկուքն ալ թագաւորական ծագումով կին մը կը նշեն, որ համապատասխանաբար Սանդուխտի եւ Թեկղի հետ կապ ունի: Թեկղի Պատմութեան 27-31-րդ պարբերութիւններուն մէջ, թագաւորական ծագումով կին մը իր պաշտպանութեան տակ Թեկղ կ'առնէ. իր անունը Տրիփոնիա է (յունարէն Τριψωνία). «Եւ էր անդ տիկին մի թագաւորազն, մեծատուն, Տրիփոնեայ անուն, որոյ մեռեալ էր դուստր իւր» (ԹՊ § 27): Նահատակութենէն փրկուելէն ետք, Թեկղը Թրիփոնիան եւ ամբողջ իր տունը քրիստոնէութեան կը դարձնէ. «Եւ չոգաւ ընդ նմա Թեկղ եւ եմուտ ի տուն նորա, եւ հանգեաւ անդ աւուրս ութ, եւ ուսոյց Տրիփոնեայ տիկնոջ զամենայն պատուիրանս Աստուծոյ: Եւ հաւատաց տիկինն յԱստուած, եւ բազումք յաղախնաց նորա. եւ եղեւ անդ ուրախութիւն մեծ» (ԹՊ § 39): Նմանապէս Թադէոսի Վկայաբանութեան 20-րդ պարբերութեան մէջ, Սանդուխտն ալ քրիստոնէութեան կը դարձնէ հարուստ եւ ազնիւ կին մը՝ Զարմանդուխտ անունով. ինքն ալ, Տրիփոնիային նման, թագաւորին մերձաւոր է. «Յայնժամ հաւատաց կին ոմն ի մեծ ազգէն ամենայն տամբ իւրով որ էր ի մերձաւորաց թագաւորին, որում անուն էր Զարմանդուխտ» (ԸՖ. ԹՊ § 31 «...քանզի Տրիփոնյա տիկինն յազգէ կայսեր է...»):

Նոյնիսկ, եթէ հնարաւոր չէ ճշգրիտ բառացի մեջբերումներ գտնել, անժխտելի է սակայն, որ երկու երկերը զանազան եւ ճոխ նմանութիւններ ունին, որ ապացոյց են, թէ շատ հաւանաբար Թեկղի Պատմութեան տեքստը ծանօթ էր Թադէոսի Վկայաբանութեան հեղինակին: Այս ենթադրութիւնը աւելի ուժեղ կ'երեւի, եթէ մտածենք, որ արդէն 5-րդ դարու Թեկղի Պատմութիւնը մեծ

ազդեցություն ունեցաւ ուրիշ հայերէն գրական երկերուն վրայ, եւ մասնաւորապէս Ագաթանգեղոսի Պատմութեան, ինչպէս նաեւ Փաւստոսի Բուզանդացոյ Պատմութեան Հայոց վրայ¹⁷:

4.5. Թեկղի եւ Սանդուխտի մկրտությունը

Վերջին նկատողությունները Թեկղի եւ Սանդուխտի մկրտութեան գրուածներուն կը վերաբերին: Եթէ երկու երկերու միջեւ զուգահեռ հատուածները շատ են, կարելի է ըսել նաեւ, որ այդ երկու մասերը քանի մը հետաքրքրական տարբերություններ ալ ունին երկու սուրբ կիներու ներկայացումին մէջ: Ի հարկէ Սանդուխտը անմիջապէս մկրտությունը կը ստանայ Թադէոս առաքեալէն (ԹՎ § 5), մինչ Պողոսը կը մերժէ մկրտություն տալ Թեկղի, որ զայն կը խնդրէ իրմէ (ԹՊ § 25): Թեկղը պէտք է սպասէ իր երկրորդ նահատակութեան, որուն ընթացքին մկրտությունը կը ստանայ առանց առաքեալի միջնորդութեան կամ, ըստ տարբեր մեկնաբանութեան մը, ինքզինք կը մկրտէ (ԹՊ § 34)¹⁸:

Թեկղի Պատմութեան 25-րդ պարբերութեան մէջ, Պողոսը կը մերժէ Թեկղը մկրտել վախճալով, որ ուրիշ փորձութիւն իյնայ աղջկան վրայ՝ իր գեղեցկութեան պատճառաւ, եւ որ աղջիկը տկար ըլլայ. հետեւաբար առաքեալը Թեկղը կը հրաւիրէ համբերել («երկայնամիտ լեր»): Նմանապէս Թադէոսի Վկայաբանութեան 12-րդ եւ 13-րդ պարբերություններուն մէջ, Թադէոս Սանդուխտը կը հրաւիրէ համբեր ըլլալ («համբերեա՛...») եւ Աստուծմէ կը խնդրէ որ աղջկան տայ համբերությունը նահատակութեան օրը սպասելով. սա է նահատակությունը Սանդուխտին ցանկությունն ու նպատակը:

Երկու երկերը «պատերազմ»-ը կը նշեն, բայց տարբեր իմաստով: Թեկղի Պատմութիւնը կը նշէ Թեկղի գեղեցկութեան կապուած պատերազմն ու

¹⁷ St' u V. Calzolari, «Le sang des vierges et le plan de Dieu. Réflexions à partir de l'ancienne historiographie arménienne ancienne (Ve siècle ap. J.-C.)», A. A. Nagy – F. Prescendi (eds), *Victimes au féminin*, Genève, 2011, p. 178-194 ; V. Calzolari, «De sainte Thècle à Anahit : une hypothèse d'interprétation du récit de la mort de l'empereur Valens dans les *Buzandaran Patmut'iwnek*», N. Awde (ed.), *Armenian Perspectives. (10th Anniversary Conference of the Association Internationale des Etudes Arméniennes. SOAS, London), Richmond, Surrey 1997*, p. 39-49, 371-377; տե՛ս նաեւ V. Calzolari, «The legend of St Thecla in the Armenian tradition: From Asia Minor to Tarragona through Armenia», J. W. Barrier – J. N Bremmer – T. Nicklas – A. Puig I Tarrech (ed.), *Thecla: Paul's Disciple and Saint in the East and West (Studies in Early Christian Apocrypha)*, Leuven (Երեւանի):

¹⁸ ԹՊ § 34 Νῦν καιρὸς τοῦ λούσασθαι με. cf. ԹՊ § 40 Ἔλαβον τὸ λουτρόν, Παῦλε· ὁ γὰρ σοὶ συνεργήσας εἰς τὸ εὐαγγέλιον καὶ μοι συνήργησεν εἰς τὸ λούσασθαι: St' u S. J. Davis, «A “Pauline” Defense of Women's Right to Baptize? Intertextuality and Apostolic Authority in the Acts of Paul», *Journal of Early Christian Studies*, 8/3, (2000), p. 453-459. G. Dagron, *Vie et Miracles de sainte Thècle. Texte grec, traduction et commentaire (Subsidia Hagiographica, 62)*, Bruxelles 1978, 40-44:

փորձությունը, որոնք կրնային վտանգի ենթարկել Թեկղի հաւատքը («... պատերազմ սաստիկ է, եւ դու կին գեղեցիկ ես, գուցէ այլ փորձութիւն գայցէ ի վերայ քո շար եւս քան զառաջինն, եւ ոչ կարիցես համբերել» (ԹՊ 25), մինչ Թադէոսի Վկայաբանութիւնը կը նշէ նահատակութեան մարտն ու պատերազմը («...տո՛ւր համբերութիւն սմա պատերազմել զհանդէս մարտիրոսական ընթացիցն, եւ առնուլ զպսակն լուսոյ ի գլուխ իւր» (ԹՎ § 13. Շֆ. ԹՎ § 7), «արդ պահեա՛վսա Տէր իմ, եւ զօրացո՛ւ ի պատերազմիս»):

Երկու հատուածներուն սկիզբն ալ կարելի է համեմատել. ի հարկէ Թեկղի Պատմութիւնը (§ 25) կը պատմէ, որ Պօղոսը, Թեկղը եւ քանի մը ուրիշ հաւատացեալներ հինգ հաց կը բաժնեն եւ կ'ուտեն. այդ կացութիւնը կը յիշեցնէ Թադէոսի Վկայաբանութեան (§ 12) պատարագի հացի բաժանումը:

Ամփոփելով կարելի է եզրակացնել, որ տարբերութիւններէն զատ, մեզ հետաքրքրող երկու հատուածները նաեւ համեմատելի բազմաթիւ կէտեր ունին. այս պարագային կարելի է մտածել, որ Թեկղի Պատմութեան օրինակը մասամբ վերագրուած եւ տարբեր ենթատեքստի յարմարցուած է:

4.6. Թագաւորութեան կրօնքին եւ հօր հեղինակութեան դէմ Սանդուխտի հակադրութիւնը եւ Թադէոսի մահու դատապարտութիւնը

Նկատի առնենք դարձեալ մկրտութեան դրուագը: Ինչպէս արդէն նշեցինք, երկու սուրբ կիները մկրտութիւնը կը ստանան տարբեր պայմաններով: Առաջին հայացքէն Սանդուխտ կրնայ թուիլ աւելի կարեւոր, որովհետեւ անմիջապէս իր մկրտութիւնը կը ստանայ: Պէտք է նկատել սակայն, որ ի տարբերութիւն Թեկղի՝ Սանդուխտը առաքեալէն անկախ չէ: Ընդհակառակը, Թեկղը բոլորովին պէտք չունի Պօղոսի միջնորդութեան, եւ ուղղակի աստուածային միջամտութեան շնորհիւ մկրտութիւնը կը ստանայ:

Առաքեալին անհրաժեշտ միջնորդութեան հակառակ, սկզբէն ի վեր մեծ կարեւորութիւն կը տրուի Սանդուխտին ալ: Մկրտութեան ատեն, օրինակի համար, լուսաւոր նշան մը Սանդուխտի երեսին վրայ կ'երեւի՝ իբր ընտրութեան նշան մը: Մկրտութենէն ետք Սանդուխտը հետեզհետէ աւելի կարեւորութիւն կը ստանայ: Ինքն է, օրինակ, որ հաւատքի առաջին խոստովանութիւնը կ'արտասանէ (տե՛ս ստորեւ, ԹՎ § 16): Հաւատքի այս խոստովանութիւնը Սանդուխտը կ'արտասանէ իր հօր առջեւ, որ, մի՛ մոռնաք, հայկական թագաւորութեան քաղաքական իշխանութիւնը եւ նախնիների հեթանոսական կրօնքը կը ներկայացնէ: Սանդուխտի յամառութիւնը — որ կը շարունակէ մերժել թագաւորութեան աստուածները — թագաւորին բարկութիւն կը պատճառէ եւ Սանդուխտը մահուան կը դատապարտուի:

Թեկղի նման, ինչպէս նաեւ Մաքսիմիղայի (տե՛ս Գործք Անդրէի), Միգդոնիայի եւ Տերտիայի (տե՛ս Գործք Թովմայի), Նիկանորայի (տե՛ս Գործք Փիլիպպոսի), Քսանթրիպպէին (տե՛ս Գործք Պետրոսի) եւ այլն, Սանդուխտը

եւս, անկանոն գրականութեան դասական պատմողական ուրուագիծի մը կը հետեւի. ըստ այս ընդհանուր տեղիին՝ կին մը քրիստոնեա կը դառնայ եւ բարկութիւն կը պատճառէ իր ընտանիքին անդամներէն մէկուն, որ քաղաքին երեւելի կամ քաղաքական անձնաւորութիւն մըն է: Ընդհանրապէս այդ բարկութիւնը կնոջ ընտրած ժուժկալ կեանքին կապուած է, որուն հետեւանքով կինը իր ամուսինէն կամ նշանածէն կը հեռանայ¹⁹: Սա է առաքեալին դատապարտումի գլխաւոր պատճառը: Այսպէս, Անդրէի Գործք-ին մէջ Մաքսիմիլիան բարկութիւն կը պատճառէ իր ամուսինին, որ Պատուաս քաղաքի իշխանն է: Թեկղի պատմութեան մէջ, որ Պողոսի Գործք-ին մաս կը կազմէ, Թեկղը բարկութիւն կը պատճառէ իր նշանածին՝ Թամիրիսին, որ առաքեալը կը մեղադրէ դատաւորին առջեւ: Թովմայի Գործք-ին մէջ, Տերտիան եւ Միգդոնիան իրենց ամուսիններուն՝ Մազդէի եւ Քարիսիոսի բարկութիւն կը պատճառեն: Պետրոսի Գործք-ին մէջ, Քսանթիպպէն իր ամուսինէն կը հեռանայ բարկութիւն պատճառելով, եւ հետեւաբար Պետրոսի դատապարտութիւնը, եւ այլն: Սանդուխտ, ինքը, իր հօր բարկութիւն կը պատճառէ, որ նոյնպէս մահուան կը դատապարտէ առաքեալը: Թադէոսի Վկայաբանութեան մէջ, սակայն, բարկութեան պատճառը ժուժկալ կեանքին ընտրութիւնը չէ. անշուշտ, Սանդուխտը յաճախ «կոյս» ածականով» կոչուած է («պահեա՛ եւ զտղայս զայս Սանդուխտ, զի է սուրբ կուսութեամբ») (ԹՎ § 13. Ը. ԹՎ § 23, 26, 27, եւ այլուր): Սակայն իր դատապարտութեան բուն պատճառը իր կուսութիւնը չէ, այլ հօրը եւ թագաւորութեան կրօնքին իր հակադրութիւնը: Նոր քրիստոնէական հաւատքին իր կապը ուժեղ է եւ ինքն ալ քարոզչական դեր կը խաղայ:

4.7. Տիկին Սանդուխտի քարոզչական դերը

Իր երկրորդ եւ վերջնական նահատակութենէն առաջ վերջին օրը՝ Սանդուխտին կարեւորութիւնը կատարեալ է (ԹՎ § 23). նոր կին դարձած է, որ Թադէոսին իր օգնութիւնը կրնայ տալ, անոր առաքելական գործունէութեան ընթացքին: Թեկղի նման՝ Սանդուխտն ալ, քարոզչական դեր կը խաղայ վերջաւորութեան: Ան կը քարոզէ, կը մխիթարէ, հաւատքի ընկերները եւ նահատակները կը խնամէ, հրաշքներ կ'ընէ, ինչպէս նաեւ քրիստոնէութեան կը դարձնէ շատ մարդիկ, եւ ի միջի այլոց Զարմանդուխտը.

ԹՎ § 19 «եւ մխիթարէր սուրբն Սանդուխտ զամենայն հաւատացեալսն. կերակրէր զնոսա հացիւ եւ զգեցուցանէր հանդերձիւ, եւ ոչինչ առնէր նոցա պակաս, եւ քարոզէր զբանն կենաց, եւ դարձուցանէր զբազումս առնելով նշանս եւ սքանչելիս» (էջ 39, 23-40, 4):

¹⁹ Y. Tissot, «Encratisme et Actes apocryphes », F. Bovon et al., Les Actes apocryphes des Apôtres. Christianisme et monde païen (Publications de la Faculté de Théologie de l'Université de Genève, 4), Genève, 1981, 109-119:

Սանատրուկ ինքն կ'անդրադառնայ, որ իր աղջիկը տարբեր է եւ որ Թագէտսէն աւելի մարդիկ քրիստոնէութեան կը դարձնէ, կամ, իր տեսակէտէն, որ «նա զամենեանեան առաւել մոլորեցուցանէ» (ԹՎ §20, էջ 40, 18-19):

Սանդուխտին նոր դերին վերաբերեալ կարելի է աւելցնել հետեւեալ հատուածն ալ, ուր իշխանուհին իր յորդորանքները կ'ուղղէ հաւատակիցներուն. «Ասէ սուրբն Սանդուխտ մեծաբարբառ ձայնիւ ցհաւատացեալ ընկերակիցսն իւր ցնծալով. “եղբարք իմ, պի՛նդ կացէք եւ զօրացարո՛ւք ի Քրիստոս...”» (ԹՎ § 15): Հետաքրքրական է նշել, որ ընդհանրապէս առաքեալն է, կամ Աստուած ինքն, որ հաւատացեալներուն կը դիմէ այդպիսի քաջալերանքներով: Ուրիշ հատուած մը կը պատմէ յետոյ այն բարեգործութիւնները, զորս Սանդուխտ կը կատարէ հաւատքի իր ընկերներուն հանդէպ.

ԹՎ § 11 «Եւ իբրեւ եղեւ գիշեր, ... յղէր ի տուն իւր սուրբն Սանդուխտ գաղտ ի հօրէն իւրմէ եւ տայր բերել բարակ կտաւս, եւ առեալ զհաւատացեալ սուրբ ընկերսն, ամփոփէր զմարմինս նոցա, համբուրէր եւ ասէր. երանի՛ է՛ ձեզ, եղբարք իմ եւ քորք. որք արժանի եղէք երկնաւոր ուրախութեանցն, յիշեցէք եւ զիս զաղախինս ձեր. եւ թաղէր զնոսա մօտ յապարանս իւր, եւ տայր զգուշութիւն, զի մի ոք զիտասցէ յարքունի տանէն» (էջ 26, 23-27, 11):

Իր վկայաբանութենէն ետք, Սանդուխտը, որ տեքստին մէջ արդէն յիշուած էր իբր «աղջիկ»²⁰, հիմա կոչուած է «տիկին» անունով: Նոյն ածականը օգտագործուած է նաեւ սուրբ Թեկղի համար Բուզանդարան Պատմութիւնք-ին մէջ (IV, 10)²¹, Տիրամօր համար (օրինակ՝ Գրիգոր Նարեկացիի մօտ)²² եւ, հեթանոսական ժամանակի ընթացքին, Անահիտ դիցուհիին համար՝ ըստ Ագաթանգեղոսի Պատմութեան (§ 53)²³: Ահաւասիկ՝ հին Հայաստանի կրօնական գրականութեան եւ պատմութեան մեծ Տիկիները, որոնց պէտք է աւելցնել Հոփսիմէն ալ՝²⁴: Զանազան ձեւերով Թեկղը՝ անկանոն աւանդութեան առաջին վկայուհին եւ առաջին առաքելուհին, մեծ ազդեցութիւն ունեցաւ հին հայկական գրականութեան զանազան հեղինակներուն վրայ, որոնք իր օրինակին հետեւեցան Հայաստանի պատմութեան ամենակարեւոր կիներուն պատկերը գծելու համար²⁵:

²⁰ Հոփսիմէին մասին տե՛ս Ագաթանգեղոսի Պատմութիւն, § 202, 249 և այլուր:

²¹ V. Calzolari, *De sainte Thècle à Anahit*, վերը, ծանօթագրութիւն 17, 48-49:

²² J. R. Russell, *Zoroastrianism in Armenia* (Harvard Iranian Series, 5), Cambridge, MA, 1987, 251-252:

²³ Պարսկերէն *bānūk* (ML 'T). տե՛ս E. Benveniste, *Titres et noms propres en iranien ancien*, Paris, 1966, 28 եւ 46-47. H. Hübschmann, *Armenische Grammatik*, 1: *Armenische Etymologie*, Leipzig, 1897 (Hildesheim – New York, 1972), 117:

²⁴ Հոփսիմէին մասին տե՛ս Ագաթանգեղոսի Պատմութիւն, § 202, 249 և այլուր:

²⁵ Այս մասին տե՛ս իմ հրատարակուելիք ուսումնասիրութիւնս CSCA շարքին համար (վերը՝ ծանօթագրութիւն 3):

Valentina Calzolari

The Armenian Version of the Acts of Thecla and the Martyrdom of Thaddeus and Sanduxt

This paper deals with the question of the relationship between the Armenian version of the apocryphal *Acts of Paul and Thecla* and the Armenian *Martyrdom of Thaddeus and Sanduxt*. N. Akinean raised the hypothesis of a possible influence of the first text on the second one in an article published posthumously in *Handēs Amsōreay* in 1970. He did not give any commentary, but simply put some parallels of the two works in a synoptic presentation. A thorough analysis, on a new basis, was necessary. A comparison between the two texts allows us to establish that a few parallels identified by Akinean are not conclusive. It is nevertheless possible to confirm many other parallels, and even add some more others, which support Akinean's hypothesis. We can conclude that the author of the *Martyrdom of Thaddeus and Sanduxt* must have known the text of the *Acts of Paul and Thecla*, which enjoyed a great popularity in Armenia from the fifth century onwards. The model of the *Acts of Paul and Thecla* is particularly significant as a pattern of holiness followed by the author of the *Martyrdom of Thaddeus* in the representation of the figure of Sanduxt, who, according to this apocryphal text, was one of the disciples of the apostle and the first woman converted to Christianity in Armenia. Following the same text, she also had a role as a preacher, as Thecla did in the *Acts of Paul and Thecla*.

